

Др Горан Милорадовић,
научни сарадник

УДК 791.633-051:929 Ђорђевић П.(047.53)

Институт за савремену историју, Београд

Лирски осврт са ироничном дистанцом: интервју са филмским редитељем Младомиром Пуришом Ђорђевићем*

Интервју са Младомиром Пуришом Ђорђевићем (Чачак, 6. мај 1924) вођен је 15. априла 2013. године у просторијама Института за савремену историју у Београду. Видео-камером снимао је и повремено у у разговору учествовао др Душан Бошковић из београдског Института за филозофију и друштвену теорију, који је и дошао на идеју да се овај интервју направи. Иако у позним годинама, Пуриша Ђорђевић је очувао изузетну виталност и одличну интелектуалну кондицију. Током вишесатног разговора задржао је концентрацију и енергичност, те вољу да одговори на сва постављена питања. Смисао за хумор, а посебно за аутоиронију, није га напуштао током целог разговора.

Уметнички опус Пурише Ђорђевића је, за српске прилике, изузетно богат. Режирао је око педесет краткометражних играних и документарних филмова, седамнаест дугометражних играних филмова и пет телевизијских, а за већину њих написао је и сценарио. Дугометражни играни филмови Пурише Ђорђевића су: *Опитинско дете* (1953), *Два зрна грожђа* (1955), *Први грађанин мале вароши* (1961), *Лето је криво за све* (1961), *Девојка* (1965), *Сан* (1966), *Јутро* (1967), *Подне* (1968), *Cross Country* (1969), *Бициклисти* (1970), *Киша* (1972), *Павле Павловић* (1975), *Тренер* (1978), *Осам кила среће* (1980), *Скерцо* (1994), *Танго је тужна мисао која се плеше* (1997) и *Два* (2007). Поред тога, написао је и бројне књиге: *Писма из мале вароши*, Београд 1977 (роман); *Сао, volim te*, Београд, 1991 (кратка проза); *Оксана Наташа*, Бања Лука, 2000 (роман); *Мас-лачак*, Београд, 2000 (роман); *Jesen 4000 neto*, Београд, 2002 (аутобиографска проза); *Тужна је недеља*, Нови Сад 2004 (роман); *Караван тоне у густо мрак*

---

*Чланак је део пројекта Српско друштво у југословенској држави у XX веку: између демократије и диктатуре (бр. 177016), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

(роман), Београд, 2004; *Biciklisti*, Београд, 2007 (филмски сценарији); *Osam kila sreće*, Београд, 2011 (кратка проза). Најзад, у разним часописима и новинама разасут је велики број његових краћих текстова и интервјуа.

Увидом у богату филмску и литерарну продукцију Пурише Ђорђевића може се приметити да велики део садржаја његових филмова и књига чине лично искуство и бројне епизоде из његове биографије, те доживљаји његових вршњака. Запажа се, такође, да он, услед драматуршких и естетских разлога, у својим филмовима и прози неретко одступа од верне интерпретације догађаја, који се знатно разликују од његових новинских текстова и интервјуа. Верзију најближу прошлој стварности треба тражити најпре у интервјуима, па тек потом у осталим његовим делима, јер филмови изискују компресован и слојевит начин изражавања, свођење дијалога и замену речи сликама, док романи и кратка проза имају свој ритам и логику и потребу да се у понечем буде сведен и дискретан, а у нечем другом опширан. Већ на први поглед опажа се замена имена и презимена стварних личности измишљеним именима филмских и литерарних ликова. Због тога је у овом интервјуу пажљиво проверен идентитет сваке од помињаних личности, а основни подаци о њима дати су у напоменама.

Неки подаци које је изнео Пуриша Ђорђевић су се, после провере, показали нетачни. На пример, његово уверење да Александар Вучо и Вицко Распор нису учествовали у цензури. На то је скренута пажња у напоменама.¹ Међутим, чак и то његово погрешно уверење донекле осветљава и објашњава слику рада цензуре. Ако су филмски ствараоци за неке цензоре сматрали да „не учествују“ у забранама, онда то показује да нису сви чланови тих комисија били подједнако строги ни подједнако ригидни.² С једне стране, Ђорђевић је одлично разумео на први поглед нелогичну чињеницу да су југословенски „црни филм“ стално нападали домаћа критика и представници државног апарата, а с друге – стално га је изнова финансирала та иста држава. Одговор је, наравно, у потреби да се Југославија на Западу представи као слободоумна комунистичка земља.

Пуриша Ђорђевић, као филмски аутор, представља својеврсну посебност времена у коме је стварао. Док се већина стваралаца у Југославији може сврстати у две групе: оне који су чинили главни ток домаће производње и радили у складу са официјелним захтевима, и оне друге, малобројније, који су стварали „нови“ или „црни“ филм – Ђорђевић је био негде између. И управо ту лежи

¹ Провера је урађена увидом у грађу Комисије за преглед филмова, која се налази у Архиву Југославије. Видети: Милорадовић, Горан, „Лица у тами. Друштвени профил филмских цензора у Југославији 1945–1955. године“, *Годишњак за друштвену историју* XI, 2–3, 2004, Београд 2006, стр. 101–122. (у даљем тексту: Милорадовић, Г., „Лица у тами...“) http://www.ud.rs/articles/g_miloradovic.pdf

² О филмској цензури видети опширније: Милорадовић, Горан, *Лепота под надзором. Совјетски културни утицаји у Југославији 1945–1955*, Београд 2012, стр. 258–287. (У даљем тексту: Милорадовић, Г., *Лепота под надзором...*)

његов значај. Својим деловањем доказао је могућност да се ствара независно од главних струја, али квалитетно и препознатљиво. Најзначајнијим у његовом опусу сматрају се филмови о љубави у рату, на основу личних доживљаја: *Девојка* (1965), *Сан* (1966) и *Јутро* (1967). Поред тога, он је један од редитеља који су први отворили тему сукоба Југославије и СССР 1948. године, филмом *Подне* (1968).³

Посебношћу се, пре свега, може сматрати Ђорђевићев приступ режији, где се филмска прича не гради мрежом збивања у којима учествују главни јунаци, него око њиховог емотивног доживљаја тих збивања, око стања, атмосфере, процеса... Други важан елемент његове режије је специфична употреба музике као режијског елемента. Тиме се постиже посебан, лирски израз, који аутору омогућује већи степен слободе приликом интерпретације тзв. осетљивих тема, него што га имају редитељи који следе реалистички приступ. Јер оно најважније што Ђорђевић саопштава гледаоцу крије се у подтексту филмске приче, не у изговореном или учињеном пред камером. Зато цензори, ако им се неки његов филм и није свидео, никада нису имали нешто конкретно због чега би га могли забранити или прекројити. Једини његов филм *Пази, не тумбај* (1953) био је забрањен због употребе цез музике! То је било најконкретније што су могли да нађу...

Поред осталог, Пуриша Ђорђевић у интервјуу објашњава шта њему значе музика, фудбал, бицикл – неки од карактеристичних мотива који се у бројним његовим филмовима јављају као лајтмотив. То је био део његове интиме у време када се формирао као личност, и то је унео и у своју уметност. С друге стране, у интервјуу се може приметити нешто од филмског приступа нарацији: доживљаје о којима говори он износи у сликама и дијалозима, као да све време решава филмску сцену. Нема зазора да прича о осетљивим и личним темама и све време је спреман на духовите осврте и ауторефлексију. Управо та његова дистанца према стварности могла би да буде један од разлога његовог професионалног успеха, али и његове виталности: ништа није схватао претерано озбиљно, него увек опуштено и са дозом хумора. Са осмехом је реаговао и на предлог да интервју с њим буде ауторизован, давши, унапред и галантно, саговорнику сва права која му припадају као аутору.

Управо због тога је потребно рећи да је текст овог интервјуа измењен у односу на дигитални запис утолико што су избачена нека понављања и недоречености, док су поштапалице и псовке редуковане на меру у којој се неће изгубити нит саговорникове мисли нити изворност његове нарације. Редукована су и она питања и одговори за које је процењено да не доносе ништа ново у односу на оно што се о одређеној теми већ зна, или где је одговор био недовољ-

³ Судбином тзв. информбироваца бавио се пре њега Живојин Павловић у филму *Буђење пацова* (1967), а Мирослав Антић је с том темом режирао филм *Свети песак* (1968).

но јасан или недовољно садржајан. Понегде је било потребно појаснити или допунити изговорено, али је то чињено најмање могуће. У угластим заградама налазе се описи саговорниковог расположења или друга неопходна појашњења. Опширнија објашњења и допуне налазе се у напоменама. У облим заградама дате су Ђорђевићеве узгредне опаске и уметнуте реченице. На оним местима где је било неопходно задржати неку псовку, употребљене су три тачке унутар преоштре речи.

Пуриша Ђорђевић је интервјуу приступио добро расположен, пун елана и енергије. Питања која су била предвиђена за две сесије исцрпена су већ током једне, која је трајала дуже од два и по сата. Интервју с њим, који је настао као резултат напора тројице људи, неће променити наше виђење историје двадесетог века, али ће, као нови историјски извор, донекле употпунити неке празнине у друштвеној и културној историји Југославије. Мада, ни политичка историја није остала занемарена...

– Г. Милорадовић: **Замишљено је да Ви овај интервју ауторизујете...**

– П. Ђорђевић: Ма јок, дајем Вам сва права! Јер, и ја не дам ником право да се меша када радим нешто. Имам потпуно поверење.

– **Како Ви, у друштвеном смислу, видите породицу из које потичете?**

– Ја сам рођен у Чачку, у скоро патријархалној породици, где је брак заиста био светиња, где су муж и жена поштовали једно друго. У тим годинама, између 1920. и 1941. брак је био нешто што се сматра вечитим, нешто што није само љубав него је постојала дужност супружника да издржавају једно друго. Наравно, било је бракова који су разведени, на опште згражање. Ти људи, ако су се развели, више нису уживали никакав глас, па били богати или сиромашни. Глас разведене жене значио је да је она „девојка за све“, а поновни брак разведеног мужа није се сматрао за коректан поступак него да је он, на неки начин, изневерио своју прву жену. У малом граду деци разведених се добацивало, ако се посвађају, чули би најгоре речи: „Ти си дете разведених родитеља!“ А ја мислим, чак, да су их тако и у школи гледали, и тај глас их је пратио док не би отишли из тог места, и да су намерно зато и одлазили... Мотив брака најмање је била љубав. Често је то била комбинација сиромашног младића и богатије девојке. Моји родитељи су са села, из околине Чачка, из села Бањица. Већ у четвртном разреду мој отац је толико лепо писао, божански, да је то запазио неко из града и одвео га у Чачак. После су га узели у Општину да тамо ради. Родитељи мог оца били су јако сиромашни, а мајке јако богати. Када се тата вратио из Првог светског рата и дошао да ради поново у општини, чак је постао и секретар општине, родитељи његове девојке нису хтели ни да чују за брак. И он је онда украо моју мајку. Наравно, та мржња је трајала можда десет година, док се њени нису помирили с тим. Такав је однос био на селу. Није било, у класичном

смислу, невере брака... Моја баба и ујна Роса, оне су држале своје мужеве као псе! Јер су све радиле у кући и имале су ауторитет невероватан! И мушкарци су то трпели пошто нису радили, него су ишли по селу, и тако даље... Жене на селу нису ишле ни на какве игранке. А у Чачку су ишле на забаве само ако их организује Коло српских сестара. А десило се нешто интересантно. Моји отац и мајка били су аутентични сељаци и ја сам о њима имао такве прве импресије. Он је мајку довео у Чачак 1919, већ је имао стан и плату, био је секретар Општине. Ја сам то приметио тек много година касније: они су постали таква господа, рецимо – до 1930. године! Пошто сам доста читао и гледао филмове, једанпут сам видео: отац у оделу. За маму сви говоре: јао што је госпођа Милица елегантна! За пет-шест година они су већ ушли у грађанство! Председник општине био је чувени господин Гавровић, бечки ђак. Он је већ долазио код нас на кафу. А ја сам добио неки ироничан однос према њима (па сам такав и остао), јер ја сам то апсолутно примећивао!

– **Јесте ли имали брата или сестру?**

– Имао сам сестру. Односи у малом граду: имао сам петнаест година, знам (из књига) да постоји љубав, и ја имам другарице, али да неко од нас тој девојци каже неку реч... Са петнаест година не постоји ниједан пар – можда је било кибицовање, да се погледају, насмеше се... Али да се они нађу у некој ситуацији усамљени!? Или, ко оде на неки бедем за шетање, то је, као, било сумњиво... Тај однос наш са другарицама био је и-де-а-лан! Узмите мене: чиновничко дете, релативно добро живи (није то уопште богат живот, знате), али – имам панталоне, ћале ми купи сличуге⁴, ја сам се већ бавио спортом, играо сам у *Борцу*⁵, у подмлатку. Али се, наравно, знало да нешто постоји. Оно што је било основно (што велики писци лако причају), то је био тај страх од мастурбирања. То су свима говорили: ући ће ти то у мозак, у главу. То је био проблем за све нас...

– **Сматрало се да је болест у питању?**

– Апсолутно, нема шта! Код Џојса⁶ сам нашао реченицу: „Бог никад не спава, ухватиће те кад мастурбираш!“ Код нас, рецимо, у литератури, то нико не помиње, ја сам неколико пута у причама то написао. Сви прескоче преко тога. Пошто то нико није писао, ја хоћу да пишем како је изгледала Краљевина Југославија у једном малом граду, између 1920. године и почетка рата, и ту би био и тај проблем. Биле су и игранке, а од игара био је танго, свинг, фокстрот, била је нека игра које се нико не сећа: палеглајт. Па онда смо видели (много су филмови утицали) игру која се звала ламбетвок. Ми смо запамтили: „Играте ли ламбетвок / оригинал или јок? / Окрени се куражно, јер је то врло важно!“ Ја

⁴ Сличуге (сленг) – клизаљке.

⁵ *Борац*, фудбалски клуб из Чачка, основан 1926. године.

⁶ Џејмс Џојс (James Augustine Aloysius Joyce, Даблин 1882–Цирих 1941), ирски књижевник.

знам и дан данас то да играм, јер сам имао осећај за музику. Научио сам одмах усну хармонику, тражио сам гитару, али она је била скупа. И бицикл је био скуп. Имати бицикл – то је био сан. Сад причам односе ђака и девојака. Биле су игранке у соколском дому, где свира цигански оркестар Зарије Бузуровића, од кога сам много научио. Игра се танго, фокстрот, итд... Али – нема додиривања телима. А ја, као ученик IV разреда гимназије, идем са сестром која је у VIII разреду да видим с ким она игра.⁷ А кад оркестар објави: „Танго! Даме бирају!“ – нико не бира... Сестра мене изабере, јер је то пристojно [смеје се]. Ето, такви су били односи. Наравно, сваки је град и роман. Кад се одједанпут чуло да је ученица IV разреда, нека Јела, побацила (и то се сазнало!), она више никад није смела да изађе из свог дворишта! Међу нама је филм имао велику улогу. Био је биоскоп *Крен*, ја га гледам већ са десет година, значи 1934–1941. године. Да ли Ви верујете, један европски филм, који би играо прво у Паризу, он би дошао после месец дана код нас! Зато што је власник биоскопа имао рачуна! Гледао сам, рецимо, Волта Дизнија, запамтио сам Чаплина одлично, после тога једну плејаду француских аутора, од Реноара надаље, па америчких.⁸ Ту је био и тај филм *Кинг Конг*, где смо се запрепашћивали, итд...⁹ И, то намерно говорим, мађарски филм је имао великог успеха, они су имали те мелодраме...¹⁰ Били смо луди за филмом. А школа је била толико сурова да је било забрањено гледање филмова и играње фудбала. Ја сам играо у подмлатку *Борца*, а један професор је био у управном одбору. Следећи пут кад је дошао у разред, а био је емигрант, Рус, Ђорђе Колбаско, виче: „Младомир!“ и запише ме! А био је члан управе *Борца*! Латински нам је предавао. Како уђе у учионицу, виче: „Ђорђевић Младомир, једињица!“ Обали ме преко лета! Знате шта је значило учити преко лета, кад постоје река, пливање и све то... Међутим, захваљујући том латинском, касније, кад сам први пут ишао у Италију, ја сам почео да говорим италијански – сместа! Видиш, тај Ђорђе Колбаско! То је једна фрапантна историја. Ми ђаци смо смишљали шта да радимо: „Ј...ћемо му мајку, убићемо га!“ И он добије премештај у Крагујевац 1941. године, Немци воде ђаке на стрељање, а он као емигрант може да се извади... Не, он оде са ђацима и буде стрељан. Тај професор кога смо ми мрзели! Фантастична историја! Од тога сам сто пута хтео да направим филм и никад нисам могао. Кажу: „Не може. Емигрант!“

⁷ То значи да су имали око 14 и 18 година.

⁸ Волт Дизни (Walter Elias Disney, Чикаго, САД 1901–Бербанк, САД 1966), амерички филмски продуцент, режисер, сценариста и аниматор; Чарли Чаплин (Sir Charles Spencer Chaplin, Лондон 1889–Кусије сур Вавеј, Швајцарска 1977), англо-амерички филмски глумац, режисер и композитор; Жан Реноар (Jean Renoir, Париз 1894–Беверли Хилс 1979), француски филмски редитељ, сценариста и глумац.

⁹ Мисли се на амерички филм *Кинг Конг*, режија Merian C. Cooper и Ernest B. Schoedsack (1933).

¹⁰ Овим вероватно жели да укаже на утицаје које је примио у својој раној младости.

– **Да ли је Ваш отац био политички ангажован?**

– Отац је био радикал. Прво Пашићев, а после Стојадиновићев.¹¹ Али није био нека политичка личност, не. Председник општине адвокат Васић био је кандидат на изборима, а пошто је тата био секретар у општини, памтим једну сцену. Адвокат Васић је имао кућу иза цркве, са двориштем. Господин. Ожењен је био једном Рускињом, емигранткињом, која је свако јутро на коњу изјавила (емигранти су једна посебна прича). И тад, знате шта сам приметио? Пошто је ћале познавао ове сељаке из његовог краја, приметио сам да су их плаћали за изборе. Куповали су гласове. Ја сам тачно то видео. Никад то ћалету нисам рекао... То је било тако...

– **Откуд да се Ви после нађете са скојевцима?**

– Имали смо ту литерарну дружину и одједанпут се приметило да постоје две струје: једни који, као, навијају за Русе, и други који су били љотићевци. И то је била подједнака снага. Мене нису хтели да приме у СКОЈ¹² уочи рата. Кажу: „Пуриша? Пусту га, он игра фудбал, он је неозбиљан.“ Ја сам већ тада био духовит, клизам се, свирам усну хармонику, радим све ствари које скојевци не раде. Тако да ја нисам био уопште члан СКОЈ-а, али сам навијао за њих. Међутим, између такозваних левичара, који су били врло образовани, и љотићеваца, који су такође били врло образовани, биле су дискусије жестоке. Ја имам документе из архиве тог нашег литерарног удружења, где су употребљавали адуте ове, па оне... Један је био чувени Бата Јанковић, рођени брат Милке Минић, који је био суров као и Милка, и који се тако и понашао...¹³

– **Скојевац?**

– Аха, баш онако... И то зато што су они покупили оне приче, али од оног најгорег Горког, *Мати*, итд., а не од Горког драме и приче. Горки је велики писац, а *На дну* нико није читао. Замислите, ја сам читао неког писца којег су ми они дали, Ернст Толер¹⁴, о фашизму; онда чувено *На западу ништа ново*¹⁵,

¹¹ Никола Пашић (Зајечар 1845–Београд 1926), политичар, вођа Народне радикалне странке, председник Владе и министар иностраних послова Краљевине Србије; Милан Стојадиновић (Чачак 1888–Буенос Ајрес, Аргентина 1961), политичар, вођа Југословенске радикалне заједнице, председник Владе Краљевине Југославије.

¹² СКОЈ – Савез комунистичке омладине Југославије. Партијски подмладак, у међуратно време и током Другог светског рата били су ударна песница Комунистичке партије.

¹³ Милан Бата Јанковић (1919–1941), студент медицине и комуниста. Био је током грађанског рата у Југославији председник Одбора за борбу против пете колоне. Четници су га ухватили и, после мучења, убили. Милка Минић, рођена Јанковић (1915–2000), партизанка и политичар. Њеног старијег брата, Драгишу Јанковића (1914–1941), штампарског радника и сарадника партизанског покрета, Немци су стрељали у Чачку 1941. године.

¹⁴ Ернст Толер (Ernst Toller, Самочин, Немачка 1893–Њујорк, САД 1939) немачки драмски писац и председник кратковекне Баварске совјетске републике 6–12. априла 1919. године.

¹⁵ Роман о Првом светском рату немачког писца Ериха Марије Ремарка (Оснабрик, Немачка 1898–Локарно, Швајцарска 1970).

пошто је то био шлагер; и онда сам запамтио оног што је под лажним именом из Мексика писао – Б. Травен¹⁶! Ја сам имао ту литературу, али не од њих, него је то мој ћале набављао. Међу љотићевцима била су мало богатија деца, али међу њима је био један, сељачко дете, Павле Никитовић, јако мршав, миран, који је умео да дискутује, он је био две-три године старији од мене. Ја сам томе присуствовао, али никада нисам дискутовао. И сви ти левичари, који су отишли у рат и који су се вратили као победници, они су према нама, који нисмо успели да преживимо тегобе с њима заједно, него смо заробљени (што је моја прича), били врло сумњичави. Ја, пошто сам био у логору у Смедеревској Паланци¹⁷, морао сам да пишем шта сам радио, а нити сам био скојевац, нити сам био члан Комунистичке партије! Ја сам њима рекао: „Ја нисам члан Партије! За шта бих ја морао вама да одговарам?“ Али тако је то било. Ја морам да напишем о том Павлу Никитовићу – он је нама у том такозваном омладинском логору у Смедеревској Паланци био васпитач. Он је знао мене и ове Чачане. Никада нам се није ружно обратио. Увек је остао миран, тих, онако – монашки један тип. Замислите да је била друга ситуација, да су били ови, такозвани комунисти: ј...ли би ми мајку! И он је отишо после у Америку. Кад сам касније био са филмовима у Америци, ја сам се толико распитивао да га некако нађем и да му кажем: били сте фер и галантни према мени...

– Када је реч о логору у Смедеревској Паланци, како Ви процењујете, који је то био степен насиља и стеге?

– Ја сам рекао, трагедија сваког затвора и трагедија сваког логора јесте – шта је било с тим људима касније.¹⁸ Није важно како сте се ви држали. Управник и управница били су врло вешти. Шта је он могао мене да преваспита кад нисам знао о Марксу ниједну реч, нити сам био скојевац?

– Нисте читали марксистичку литературу?

– Ма какви, није ми падало на памет. Мени је то било и смешно. Ја мислим, нико то од комуниста није ни чито, осим, можда, прогласе, брошуре... Управа је пуштала из логора неке који су били сумњиви, и ја сам дао три примера: била је нека Милена Мила Аћимовић, из Љига. Али пошто је она била скојевка, кад се вратила у варош (пуштена је раније) – сви су је презрели... Бојкотовали су је без обзира што је окупација! Она се обесила. Други пример, који сам ја

¹⁶ Никад се није сазнало ко је био Б. Травен. Сматра се да је у питању Немац који је живео у Мексику. Најпознатија дела: *Благо Сијера Мадре, Побуна вешаних, Генерал из џунгле*, итд.

¹⁷ У питању је Завод за принудно васпитавање омладине у Смедеревској Паланци, који је организовала влада Милана Недића. Видети: Крстић, Милош, *Непокорена младост: концентрациони логор у Смедеревској Паланци: 1942–1944*, Београд 1981.

¹⁸ Видети чланак и интервју: Krtinić, Marija, „Ljotičev san u Novom Sadu“; „Da, da, pravi logor. Sećanje Puriše Đorđevića, za Danas“, *Danas*, 22. II 2013. http://www.danas.rs/dodaci/vikend/ljoticev_san_u_novom_sadu.26.html?news_id=256222 (23. 8. 2013).

искористио у филму *Јутро*.¹⁹ Она је већ студенткиња била, пуштена је, долази у Пожаревац. Али, пуштена је уочи самог ослобођења, тако да је Пожаревац сад прихвата, и она постаје члан Градског комитета. Међутим, уочи рата она је била девојка Слободана Пенезића.²⁰ Он, бесан што је била у логору и што није умрла, шаље једну патролу од троје људи. Они дођу, угледају младу, лепу девојку. Нису могли... И врате се. Потом шаље једног човека, и тај један је убије... Звала се Слободанка Стефановић. То је трагедија логора! Онда, било је такозваних преваспитаних, који су постали у логору водници. То значи да не мора на рад, има бољу храну... Капо! Њих је било десетак. После рата, сви су стрељани. Ови, комунисти, их ухватили. Чак знам тачно име: Рацо Ломић, један сељачић, дивно дете, није имао осамнаест-деветнаест година. Али је у логору уредио пољопривреду, јер је знао шта се сеје, шта се бере, које воће успева. Ништа... Стрељан! Е, то је трагедија логора! Ето!

– Како сте се Ви нашли међу партизанима ако нисте имали идеолошки мотив?

– Опет мој карактер. Играо сам фудбал, а најбољи играч западне Србије био је тада тај Аца, звани Патак.²¹ Најбоље десно крило. Он је био, уочи ослобођења Чачка 1941. у партизанима. Ја сам био у Чачку, а међу првима које угледам – Аца Патак! И онда је он постављен за комесара железничке станице. Ја, и цео мој разред, међу којима су неки били и скојевци, ми радимо на железничкој станици као редари, истоварујемо. Нити имамо оружје, нити имамо ишта. И, наравно, спрема се пропаст... Долазе Немци, а ми последњим возом бежимо у Ужице. Почине снег и ја идем са једном малом групом преко Златибора, са идејом: Немци ће само да прођу и ми ћемо да се вратимо... [смеје се] У том хаосу Дедијер пише да је Тито давао оставку.²² Ситуација је таква била да у Србији није био ниједан партизан! Расуло потпуно! Ја сам тада, око 15. децембра, са једном групом партизана. Не смемо ватру да палимо да Немци не би видели... [смеје се] И дође један човек и пита: „Јесте ли видели неке коње?“ А били су стварно неки коњи у близини. И иде он да их узме, а ја гледам: па ја знам овог, он је имао фијакер у Чачку. То ми је шанса!

¹⁹ Играни филм П. Ђорђевића, снимљен 1967. године. Лик о коме је реч у филму се зове Александра, игра је Милена Дравић.

²⁰ Слободан Пенезић Крцун (Ужице 1918–Лазаревац 1964), партизански генерал, политичар, народни херој. Био је министар унутрашњих послова и председник Владе СР Србије.

²¹ Александар Аца Кнежевић, фудбалер и тренер чачанског *Борца*.

²² Тог податка нема у ратном дневнику Владимира Дедијера, на шта он у *Новим прилозима II* јасно указује. Тај податак је потекао из ратних мемоара Милована Ђиласа. У новијим научним радовима Титово нуђење оставке на седници Политбироа, 7. XII 1941. у селу Дренова код Пријепоља, прихваћено је као тачно. Видети: Ђилас, Milovan, *Wartime*, London 1977, стр. 117; Dedijer, Vladimir, *Dnevnik 1941–1942*, I, Beograd 1945, стр. 65; Dedijer, Vladimir, *Novi prilozii za biografiju Josipa Broza Tita*, II, Rijeka 1981, стр. 947; Petranović, Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1941–1945*, Beograd 1992, стр. 298; Pirjavec, Jože, *Tito i drugovi*, Zagreb 2012, стр. 118–119.

– **Ви сте наоружани тада?**

– Не, ја не. Ови неки су имали оружје, ал’ све је то било бачено, какви да носимо. То је снег до струка. Ма то је такав хаос био. То они, комунисти, вичу прва офанзива, као... Ма какви... Ма то је бежанија! И ја приђем оном човеку, кажем: „Чика Милутине...“, а он ме пита: „Ко си ти?“ Ја кажем: „Јањов“ (тата ми се звао Јанаћко). И ми сиђемо са тим коњима у Ужице. Немци пролазе. Ваљда зато што водимо коње, нико нас није зауставио. Међутим, мој сан се тек сад испунио. Ми улазимо у Чачак, улазимо у Милутинову кафану, у двориште, то је негде девет сати увече, уочи нове године. Та кафана је мој сан. Зове се „Европа“. И то је куплерај! Сањао сам да скупим лову, па да идем у куплерај. Њега су звали Милутин Куплер, мама његова се звала Стана Куплерка, а хотел се звао „Европа“.²³ И кад смо ми дошли, Милутин каже: „Ово је Јањов син, нек’ се сакрије мало.“ А Стана виче: „Видиш да си сав вашљив, иди доле у подрум!“ И ја Нову годину дочекам у подруму, а изнад мене музика свира, чујем женске врискове, и тако даље... Е, шта сад? Изјутра – нигде никог. Пошто знам те мале улице, ја прескочим зидове, кева ме одмах убади у корито, окупа ме, обуче ме... И долазе три љотићевца, обучени јер су били с Немцима, од којих су двојица моји школски другови. И ћоркирају²⁴ ме...

– **Дакле, нисте у рат отишли због идеологије, већ због авантуризма?**

– Па наравно, и због оног човека²⁵ који ме инспирисао. Увек идете за неким: или за неким човеком, или за неком женском...

– **О затвору не бисте причали?**

– Срамота ме, зато што је сувише фин. И суштини, било је овако: ови ме ћоркирају и добијам 25 батина. И то ме бије Недићева жандармерија. Ови, за које неки кажу да они нису колаборанти. Постоји логор, постоји преки суд. Између осталих, и ја долазим на преки суд. Преко пута нас је становао тај поп Булић²⁶, чије је дете Срба²⁷ улазило код нас, хранили га (знате како је у провинцији); четник, капетан Ратковић²⁸ и Немац. Немац виче: „Mit Feuer?“, је ли био са пушком?, а ја вичем „Ohne Feuer!“ А тај мој комшија, љотићевац: „Не, не, не! Био је са пушком!“ Пазите овај детаљ: упамтио је кад сам се ја сличугао²⁹, да

²³ У филму *Јутро* може се видети хотел са тим називом.

²⁴ Ћоркирати (сленг) – затворити.

²⁵ Мисли се на фудбалера Александра Ацу Кнежевића Патка.

²⁶ Свештеник, потом љотићевац, Драгутин Булић (1910–1942) био је надлежан за Западну Србију. Убили су га, највероватније четници по налогу Избегличке владе.

²⁷ Србољуб Булић (1932–), свештеник, завршио Теолошки факултет у Београду. У Америци је докторирао клиничку психологију. Данас живи у Србији, један је од оснивача Православног пастирско-саветодавног центра Српске православне цркве у Београду.

²⁸ Вероватно се мисли на капетана Миодрага Ратковића, команданта поречке бригаде ВЈУО.

²⁹ Сличугати (сленг) – клизао се на леду.

сам имао црвени неки шал. И он је то повезао. Каже ми тад тај човек, који има четрдесет година³⁰, чије смо дете ми хранили: „Где ти је црвени шал?“ И вичу: „Марш!“ За мнош иде један Немац огроман, убаце ме у собу, а у соби почну сви да се смеју. Ту су сви комунисти, ухваћени. И Спасоје Јауковић, мог ћалета пријатељ, каже: „Шта ћеш ти овде?“ Ја кажем: „А шта је ово?“ Каже: „Ово је соба Ц, за стрељање.“ Они то знају! И сад се деси нешто: мајка сачека попа Булића кад се враћао кући, падне пред њега, знате како мајке: „Јао, па знате ми смо ваши...“ И сад он прави гест, сутра шаље човека, мене ваде из затвора и враћају ме кући. Али ме одмах отерају у те радне бригаде.

– **Како се сећате ослобођења?**

– То је важан догађај за мене, зато што сам тада побегао из логора. Али, пазите, шта значи бежање из логора: логор се, уочи доласка партизана и Руса, расформирао. А нова трагедија логора била је у следећем: управник је са собом повео једно двадесет такозваних питомаца. И ти љотићевци су се повукли и сви су у тој бежанији погинули. Знате оно што су их побили после, у Словенији? А ја сам отишао у Београд, чекајући 20. октобар. И седнемо одмах у воз, који је прорадио, до Горњег Милановца, и ту смо чекали да падне Чачак. Трећег децембра су се Немци повукли и тад, опет, купање у кориту [смеје се]. Ма то је све комедија! И ја излазим да видим кога има. Из дубине улице иде неки Прасе, који је још као клинац играо у првом тиму *Борца*. Носи фудбалску лопту. Немци су негде на Овчар планини, двадесет километара од Чачка, а ми одлазимо на игралиште и шутирамо. Међутим, морали смо, оно што је мени било најстрашније, да пишемо биографије: шта смо радили у логору? Ја сам написао: нисам био ни то, ни то, ни то... Цео процес је водио секретар комитета, чувени Бора Дреновац (последње што знам је да живи у Паризу).³¹ Он је водио све те биографије, јер је његова жена била с нама у логору. Али ја сам написао: нисам био скојевац, нисам био у ситуацији икога да одам. Мене тад приме у СКОЈ и ја почнем да играм у *Борцу*. Међутим, неки Обреновић је знао да сам био у литерарној секцији, и мене убаце у *Чачански глас*.³² Ту сам примљен у Партију, у децембру 1945. године.

– **Ви сте подносили молбу, или...?**

– Ма какви! Препоруче те, па то иде на дискусије, он је овакав, онакав... Свашта! Мени су пребацивали да ми је ћале буржуј. Пази то: буржуј! Сељак био, секретар општине, није био никад ништа... Ал' ми смо били лепо обучени,

³⁰ Булић је тада имао 31 годину, али је Ђорђевићу могао деловати знатно старије.

³¹ Бора Дреновац, партизан, после рата функционер Агитпропа и члан редакције часописа *Нова мисао*. Са власти је уклоњен када и Милован Ђилас, 1954. године.

³² Тај недељник је излазио у Чачку од 1945. до 1950. и звао се *Слободан глас*. Од 1951. до данас зове се *Чачански глас*, по истоименом листу који је у Чачку излазио од 1932. до 1935. године

сестра ми је била лепа, елегантна, и то је већ мало било буржујски. Ја сам имао у *Чачанском гласу* неку репортажу и неко је то ваљда приметио у *Политици*.³³ Мене у мају зову телефоном. Дођем у Окружни комитет, тамо је био Милић Бугарчић из Гуче, кога сам ја знао, био је мало старији од мене. Дао ми је неке папире за ципеле, за одело... Примљен сам одмах у *Политику*, у рубрику Београдска хроника. Већ следећег дана улазим у Београд: нит' знам град, нит' знам где је шта, спавам у редакцији, не могу да се снађем. Питање стана било је толико тешко... Сви мисле да су филмације добро живеле, а ја сам шеснаест година био без стана. Шеснаест година сам мењао у Београду газдарице, јер мени је било непријатно да молим неког за стан. Био сам млад... Али напредујем у *Политици*, после неког времена, већ долазим у подне у редакцију. Жена Марка Ристића³⁴ је уредник културе, а ја радим на култури. Али ме примете ови са филма Скале Митић и Бата Цагић, који су били са мном у логору у Паланци.³⁵ Они раде у *Филмским новостима*³⁶ и кажу: „Хоћеш да дођеш код нас?“ А мене нит' интересује филм, нит' ишта... То су те лудачке ствари! И ја кажем: „Што да нећу!“ И почнем да радим на филму...

– **Како је то изгледало?**

– Основа филмске индустрије биле су *Филмске новости*, а оне су биле као лист *Борба*.³⁷ Оног тренутка кад сам дошао на филм, ја сам одмах постављен за режисера! Нит' знам ишта... То је тако било. Члан партије – одмах режисер! Срећом, имао сам Мику Поповића³⁸, сниматеља из Краљевине Југославије, диван човек, пијанац. И он мене све почне да учи. *Филмске новости* су давале само оно што може да се пусти, ништа около. То је 1946–1947. година. Документарци који су се правили исто су били у славу нечега. Међутим, догађа се нешто важно за развој српског филма: 1948. година, разлаз са Стаљином.

³³ Београдски дневни лист, излази од 1904. године.

³⁴ Јелица Шева Ристић (девојачко презиме Живадиновић, Београд 1906–1995); Марко Ристић (Београд, 1902–1984), књижевник и дипломата.

³⁵ Светолик Скале Митић (Крушевац 1923–Београд 2008), телевизијски новинар и аутор документарних емисија; Михаило Бата Цагић (Пожега 1923–Београд 1985), сценариста и редитељ документарних и кратких играних филмова.

³⁶ *Филмске новости* су основане 20. октобра 1944, као филмска секција при Врховном штабу Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ). До 1950. делују са називом *Звезда филм*, као државно предузеће за производњу документарних филмова и филмских репортажа, а 1950. добијају назив *Централни студио Филмских новости*.

³⁷ *Борба* је излазила од 1922. до 2009. у Загребу, Ужицу и Београду. Од 1954. године то је гласило Социјалистичког савеза радног народа Југославије (ССРНЈ). У питању је официјелни политички дневни лист, уређиван у складу са потребама Комунистичке партије.

³⁸ Михајло Мика Поповић, филмски редитељ, сниматељ и директор фотографије (Београд 1908–1990). Режирао је филм *С вером у Бога* (1932), био је директор фотографије у филмовима П. Ђорђевића *Сан* (1966) и *Јутро* (1967).

– **Како сте Ви то доживели?**

– Имали смо партијску јединицу. Били смо ту, у Кнез Михаиловој 19, и сви смо били за то да Совјети греше, али сви смо били и за то да Тито треба да оде у Букурешт и да се објасни са друговима. Међутим, један који је био старији члан Партије од нас, а био је и борац, радио је у Краљевини на филму, дође и каже: „Не, ништа! Само против Совјета, све!“ Да смо рекли да треба Тито да иде у Букурешт – сви бисмо отишли у затвор! Међутим, 1948. година и тај сукоб мене инспиришу, и ја кажем: што не бих направио филм против Стаљина? И направим филм *Југославија маја 1949*. Као, постали смо слободна земља. Филм није да прође, добијем државну награду и ја, одједанпут, постајем – режисер! Али захваљујући том Мики Поповићу, који је радио у Краљевини Југославији и који је направио један од најбољих српских филмова, који се зове *С вером у бога*. А ми Мики само кажемо: „Мико, *С вером у бога!*“, а он: „Немој, немој, не да неко чује!“ Није се помињао тај филм десет година. Јел’ верујете? После Информбироа појављују се књиге, Хемингвеј, Штајнбек... Залуђен том литературом, ја гледам француски експериментални филм *Балон руж*.³⁹ И, потпуно веран социјализму, кажем: Чекај бре, шта је ово? Што ми не бисмо показали да и ми унемо експериментално да радимо? И направим филм од пет минута *Пази, не тумбај!*⁴⁰, како се разбијају огледала, прозори, чаше, како се људи гледају у огледалу итд. Ја то направим и, наравно, забране! Због употребе цеза! Али никакве консеквенце нисам имао. Него, пошто нисам ишао на партијске састанке, писмом ми јаве да сам искључен из Партије 1956. године. Наравно, и даље остајем левичар. Међутим, сви су ме рачунали да сам члан Партије, јер нисам хтео то да кажем...

– **Удружење филмских уметника Србије (УФУС) формирано је 1953, као продуцентска кућа?⁴¹ Како је то било могуће?**

– Удружење филмских уметника Србије добило је просторије на Теразијама 26. Почели смо са кратким филмовима. Био је неки Поп Пејић, који је налазио те који су нам нешто мало плаћали. Најважнија је била 1954. година, када је Пејић почео с једним аустријским продуцентом да спрема сценарио за филм *Последњи мост*.⁴² Велику улогу одиграо је и Столе Јанковић⁴³, који је био члан ЦК Савеза комуниста Србије, и који је учествовао у писању сценарија. Тада нас *Борба* напада да правимо филм с Немцима, то се распламсава. Међутим, тај аустријски

³⁹ *Le ballon rouge*, Албер Ламорис (Albert Lamorisse, 1956), кратки играни филм, 34 минута.

⁴⁰ Кратки играни филм П. Ђорђевића из 1953. године.

⁴¹ О настанку УФУС-а видети више: Милорадовић, Горан „Глас ’ликвидиране генерације’: Ауторизовани интервју са филмским редитељем Јованом Јоцом Живановићем“, *Годишњак за друштвену историју*, год. XVII, бр. 2, 2010 (2011), стр. 90–91.

⁴² О филму *Последњи мост* видети више у: *Исто*.

⁴³ Стоилко Столе Јанковић (Београд, 1925–1987), филмски и телевизијски редитељ и сценариста.

продуцент је већ на терену. Којтнер⁴⁴ је диван један човек, који је радио за време окупације чувени филм *Романса у молу*,⁴⁵ господин један, на први поглед. Ту је и Марија Шел⁴⁶ и једна Немица која личи на нас, на партизанку.⁴⁷ Заврши се снимање, нас нападају, и продуцент зове мене и Столета Јанковића као консултанте у Беч. А 1954. је година. Беч, четири оне зоне,⁴⁸ Столе и ја запрепашћени. Дају нам преводиоца и ми гледамо филм. И као: „Да ли имамо примедбе?“ Наравно, нама се филм није уопште допадао. Но добро – ми ћемо размислити, па ћемо написати. Дођемо овде. Шта да радимо? Ј...ће нам мајку, убиће нас, ’еј! Међутим, филм је већ био примљен на фестивал у Кану. Ја једини знам мало више француски и Столе одлучи: „Иди ти!“ И ја одем. Имао сам само толико новца да платим стан, за јело сам куповао нешто на улици. Али Немци ме прихвате, пошто сам био на снимању, а Којтнер је био веома љубазан. Они су мене сматрали за представника копродуцента, а ја нико и ништа... Сав ус...н шта ће да буде. И иде премијера, исто оно што смо видели. Јао, мислим се, шта сад... Кад, Марија Шел добије прву награду за женску улогу. Ја се вратим. Жорж Скригин⁴⁹ је био генерални секретар Удружења филмских уметника Југославије, једини он има везу са буцама⁵⁰. Он се јавља Рибникару⁵¹ (пошто су они другари), а који је председник Комитета за кинематографију. Рибникар одмах: „Нећу да гледам, пошаљите ви то Титу.“ И то је било тако. Ми седимо цео дан, негде до поноћи. Скригин се јави, ми питамо шта је било, Тито рекао: „Одлично!“ Јаооо, то је било...⁵²

– **Значи, лично Тито је одобрио тај филм?**

– Јесте! А Жика Митровић⁵³, који је радио оно с...ње *Ужичка република*⁵⁴, таман завршио снимање, још ништа није монтирано, а Тито му поручи нека до-

⁴⁴ Хелмут Којтнер (Helmut Käutner, Дизелдорф, Немачка 1908–Кастелина ин Кјанти, Италија 1980), немачки филмски редитељ, сценариста и глумац. Режирао је, поред осталог, и дугометражни играни филм *Последњи мост* (*Die letzte Brücke*, 1954).

⁴⁵ У питању је немачки играни филм *Romanze in Moll* (1943).

⁴⁶ Марија Шел (Maria Schell, Беч, Аустрија 1926– Прајтенеу, Аустрија 2005), аустријска филмска глумица.

⁴⁷ Барбара Ритинг (Barbara Rütting, Берлин 1927), немачка филмска глумица.

⁴⁸ Мисли се на четири окупационе зоне: француску, совјетску, британску и америчку.

⁴⁹ Георгије Владимирович Скригин Жорж (Одеса 1910–Београд 1997), балетски играч, фотограф, партизан, филмски режисер и сценариста.

⁵⁰ Буце (сленг) – руководиоци.

⁵¹ Владислав С. Рибникар (Београд 1900–Београд 1955), новинар, партизан, члан Президијума Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије, директор *Политике* и ТАНЈУГ-а, министар просвете у Србији.

⁵² Иако је Јосип Броз одобрио филм, појавиле су се и неке негативне критике, које су углавном циљале на политички и идеолошки садржај филма. Видети: Raspog, Vicko, *Riječ o filmu*, Београд 1988, стр. 38, 40–41; Čolić, Milutin, *Jugoslovenski ratni film II*, стр. 352–354.

⁵³ Живорад Жика Митровић (Београд 1921–Београд 2005), филмски редитељ и сценариста.

⁵⁴ Дугометражни играни филм у режији Ж. Митровића, (1974).

носи материјал. Жика дође и каже: „То није монтирано...“ А Тито: „Није важно.“ Он је гледао дублове! Ја кажем Жики: „Па зашто је то гледао?“ Каже: „Изгледа да му је било досадно тамо да седи с њима и, кобајаги, он гледа те материјале, гледа пет дублова, шест... Није филм монтиран.“ Уопште, Тито је чудо био.⁵⁵

– **Чиме се бавио Вицко Распор?**

– Мислите у цензури? Ма не, никад није био.⁵⁶ Мада су и њега опањкавали за свашта. Вицко Распор је био у партизанима и било је сасвим природно да буде против једне копродукције. Међутим, у домену документарног филма он је одиграо такву улогу... Ви не можете да верујете шта има у тим филмовима. *Дунав филм* је имао лепе просторије у Рузвелтовој 45. Вицко, који је био пијанац, ноћу пије до 4–5 сати, долази у подне (он све заврши за један сат). Био је у пролазу, али не занима га ништа... Ја нешто монтирам, ту је био и мој текст за *Јутро*. Он узме, гледа, гледа, чита, чита. Ја и не знам, уопште га не гледам, он био отишао ваљда у канцеларију. Врати се и каже: „Ми ћемо ово да радимо.“ А у *Авала филму* Уметнички савет у саставу Бора Ћосић, Слободан Селенић, Радош Новаковић, Борислав Михајловић Михиз – одбио сценарио *Јутра*.⁵⁷ Тај савет да одбије *Јутро*! И сад, захваљујући Вицку, *Јутро* обиђе цео свет, добије награде у Венецији, овде – ушије све.⁵⁸ Мене је било директно срамота. Знате, први пут се неко окупио око мене. Па ти Французи, ти странци који су долазили у Пулу... (То је било „чешање“, то су били хотели...)

– **А знате ли нешто о Вицковом политичком пореклу?**

– За њега се причало да се док је био у затвору нешто десило. Зато он није никад политички напредовао, да буде нешто у Агитпропу. То га је стално пратило. Нисам се ја распитивао, то је неко нешто рекао. Ко зна? Знате оно: бити у затвору код усташа, ко зна шта је – пребили га... Апропо логора у Паланци,

⁵⁵ Међутим, Тито је имао добре разлоге да пажљиво прегледа сав материјал. У Ужицу су 1941. партизани починили бројне злочине према цивилима, одбрана града од Немаца вођена је катастрофално невешто, а последице су биле далекосежне: губитак територије, масакр бранилаца и рањеника и слом устанка у Србији. Тито је проверавао има ли у филму алузија на то и његову улогу и одговорност. Видети: Љубојевић, Петар, *Европски филм и друштвено насиље*, Нови Сад/Београд 1995, стр. 278–282; Г. Милорадовић, *Ленота под надзором...*, стр. 108–110.

⁵⁶ Винко Вицко Распор (Рисан 1918–Београд 1995), партизан, филмски критичар, сценариста и режисер, директор Института за филм у Београду, директор *Дунав-филма*. Био је члан Комисије за преглед филмова (тј. цензури), од јуна 1953. године. Видети опширније: Г. Милорадовић, „Лица у тами...“, стр. 112.

⁵⁷ Бора Ћосић (Загреб 1932) књижевник; Слободан Селенић (Пакрац 1933–Београд 1995), књижевник и критичар; Радош Новаковић (Прокупље 1915–Београд 1979), филмски редитељ и професор Факултета драмских уметности у Београду; Борислав Михајловић Михиз (Ириг 1922–Београд 1997), књижевни критичар и филмски сценариста.

⁵⁸ Тај филм је 1967. освојио Златне арене за режију и сценарио и Сребрну арену за најбољи филм на Фестивалу играног филма у Пули. Поред тога, био је те године номинован и за Златног лава на филмском фестивалу у Венецији, где је Љубиша Самарцић добио награду као најбољи глумац.

знате ко је био с нама? Мило Дор.⁵⁹ Он је пребијен овде, као секретар месног комитета СКОЈ-а. Убијен од батина! И признао је нешто, наравно. Тад се то звало „провала“. Он дође у Паланку, јер је његов отац био веома утицајан и њега управник прихвати, али не с нама. Зна да је он важна личност, хоће да га преваспита и да га дискредитује. Био је потпуно одвојен нас. Тако да кад су наши наишли, отац долази по Дора и води га у Беч. И после неколико година Милутин Дорословац постаје Мило Дор, јако познат писац. Ето, то је једна од последица логора. Он је 1943. био осуђен на смрт. То му је управник саопштио. А Мило Дор ми је, кад је касније долазио овде, то све причао.

– **Ви сте учили и од Славка Воркапића када је био овде?**

– Да. Пре оног мог експеримента⁶⁰ појавио се Воркапић. Био сам на његовим предавањима.⁶¹ И пошто сам ја много питао, према мени је био јако љубазан. Десило се да се био разболео, па сам га обилазио. И он нам је приказао филм *Шума шумори*, те још два експериментална филма који су мене запрепастили. *Смрт Холивудског статисте* нам је показао касније, јер се плашио ефекта.⁶² Све што сам научио – научио сам од њега. И ја њему прикажем материјал за мој филм *Опитинско дете*.⁶³ И питам: „Професоре, јел’ може нешто?“ А он каже: „Не може ништа!“ И стварно је материјал био грозан. „Јао, професоре, шта да радим?“ а он мени каже: „Пишите о ономе што вам се догодило. Јесте ли били у рату? Пишите о томе. Јесте се заљубљивали? Пишите о томе.“ И са две реченице ми је објаснио целу ствар. Тако је после можда дошло и до овог мог експерименталног филма...

– **А 1956. године су се Воркапићу захвалили на сарадњи...**

– Радош Новаковић и ови нису били љубазни према њему. Он је дошавши овде, доживео страшну трагедију. Прво, његов син⁶⁴, сниматељ, заљубио се у ону глумицу Веру Греговић.⁶⁵ Она оде у Америку, а тај мали оде за њом. Међутим, у исто време је и Ворки био заљубљен у њу. Имам песму његову, коју је написао пред смрт. Значи: син га оставио, жена му умрла, он несрећно

⁵⁹ Милутин Дорословац (Будимпешта 1923–Беч 2005), књижевник, преводилац и филмски сценариста. У емиграцији је променио име у Мило Дор.

⁶⁰ Мисли се на Ђорђевићев филм *Пази, не тумбај!* (1953).

⁶¹ Славољуб Славко Воркапић Ворки (Добринци, Аустроугарска 1894–Михас, Шпанија, 1976), филмски теоретичар, монтажер и редитељ, професор на Универзитету Јужне Калифорније. Од 1952. до 1956. предавао је на београдској Академији за позориште, филм, радио и телевизију.

⁶² Мисли се на филмове које је Воркапић режирао у Америци: *Forest Murmurs* (1941) и *The Life and Death of 9413: A Hollywood Extra* (1928).

⁶³ *Опитинско дете* (1953), дугометражни играни филм, сценарио и режија П. Ђорђевић.

⁶⁴ Едвард Воркапић, филмски сниматељ. У САД је снимео два незапажена филма 1958. и 1959. године.

⁶⁵ Вера Греговић, глумица (Београд 1926–Финикс, САД, 2006). Играла у филмовима *Софка* (1948) и *Ханка* (1955).

заљубљен... Ја га у Њујорку нађем захваљујући једном његовом пријатељу, нађем га у ситуацији где живи у подземљу, као да је штала нека огромна, али ту је неколико монтажних столова. Он ми покаже да је са Френком Капром⁶⁶ радио филмове о ослобођењу, ратне... И он каже ми: „Гледао сам Ваш филм *Јутро*. Нисам могао да верујем да сте Ви то урадили после *Општинског детета*“... [смеје се]. Али остао је сам, одбачен у Београду, одбачен од сина, одбачен од своје љубави! То су приче...

– Он је снимио један филм у Југославији, *Ханка...*

– Очајан! Очајан! Сви су рекли: „Ето ти Воркапића...“ И стварно је он то снимио онако – нормалан један филм. Ничег није било од тих експеримената које је желео, нити неке посебне монтаже ...

– **Како гледате на појаву „црног таласа“ код нас на филму?**

– Свака земља има своја надахнућа. Она могу да буду историјска, пољопривредна, етнографска, школска... И код нас се десило то нешто захваљујући прво Информбиру⁶⁷, требало је да прође извесно време, и онда су се појавили документарни филмови. Рецимо Мак⁶⁸, који је направио филм *Парада*⁶⁹, па онда Жилник који се појавио, па Саша Петровић има онај филм *Лет изнад мочваре*⁷⁰. Одједанпут се појавио онај Словенац, Боштјан Хладник, који је направио диван филм *Пешчани град*.⁷¹ И онда сам се и ја сетио идеје Воркетове за филм *Јутро*. У том се већ био појавио Жика Павловић са својим филмовима. Па Макавејев са својим филмом *Мистерије организма*.⁷² Филм савршен! То је оно, да се у животу земље деси нешто... И то је букнуло. Нити је било идеје „црног филма“, нико је није имао, нити је то ико хтео... То је била чиста уметност, а ако је била права уметност, она је, наравно, имала интонацију друштва. Не само нашег него друштва уопште. Ако сам ја правио филм о убијању једне партизанке, то се убијало свугде! Знате шта су радили у Француској са тим женама, у Италији...? „Црни филм“ је, по мени, нешто што се деси човеку кад се изненада заљуби и добије неку срећу, тако се исто десило и са земљом и то је брзо нестало.

⁶⁶ Френк Капра (Frank Russell Capra, Бисаквино, Италија 1897–Ла Квинта, САД 1991), амерички филмски редитељ, сценариста и продуцент италијанског порекла.

⁶⁷ Тј. захваљујући сукобу Југославије и СССР око Информбира и последицама које је донео.

⁶⁸ Душан Макавејев Мак, филмски редитељ и сценариста (Београд, 1932).

⁶⁹ Кратки документарни филм, 11 мин. (1962).

⁷⁰ Желимир Жилник (Ниш 1942), филмски редитељ и сценариста; Александар Саша Петровић (Париз 1929–1994), филмски редитељ и сценариста. Реч је о кратком документарном филму *Лет над мочваром* (1956).

⁷¹ Боштјан Хладник (Крањ 1929–Љубљана 2006), редитељ, сценариста и глумац. У питању је дугометражни играни филм (1962).

⁷² Пуни назив филма је: *W.R. Мистерије организма* (Душан Макавејев, 1971).

– Да ли мислите да и Ви спадате у тај талас?

– Не. Ја пре спадам у један лирско-иронични карактер на филму, јер никад нисам директно јахао... Код мене све су биле идеје...

– Ваши су филмови више метафорични него „црни талас“...

– Апсолутно. Ја сам тада већ почео да се бавим озбиљнијим стварима, једном метафизиком. Право да кажем, ја сам тек уочи *Јутра* открио антику, Ђурићеве⁷³ преводе, јер он толико објашњава, цитира... Па кад сам нашао римску књижевност, од Катула и Вергилија, толико сам крао од тих античких аутора и од Шекспира. И увек сам се смејао – нико то није приметио!

– Ви сте класичне трагичне теме обрађивали и на њима градили сценарије, чему сте додавали ваше искуство, елементе биографије?

– Дабоме! И цитирао сам! Тако је! Јер нисам ја могао да дођем до тога с неба па у ребра. Морао сам нешто да прочитам. Ја никад нисам имао велико мишљење о себи без обзира на комплименте које сам касније добијао. Тек сам после своје педесете године покушао да читам Џојса (и сад га читам, последње две-три године). И кажем: „Јаооо, што овде има идеја! Како га раније нисам нашао.“ И сад сам почео да преписујем поједине ствари.

– Ауторе „црног филма“ много је нападала домаћа критика, а истовремено су од државе стално добијали паре да снимају филмове. Како то објаснити?

– Тачно! То објашњавам тиме што је држава, или неко од њих у руководству, приметио да се о новом југословенском филму много пише у иностранству. То је већ онај сукоб с Ранковићем⁷⁴, па 1968... Тито је, по природи ствари, имао другачије мишљење, тако да су од тих сценарија били прихваћени само који би могли да иду у иностранство. Рецимо, ја сам 1975. снимео тај, по мени, мало „црњи“ филм, *Павле Павловић*, у коме игра Беким Фехмиу⁷⁵, филм који није забрањен, али који никад није ни приказан. У њему Милена Дравић⁷⁶ игра кафанску певачицу – оно што ће доћи. Љубинка Бобић⁷⁷ игра директорку грамофонске издавачке куће, а Раде Марковић⁷⁸ је пита „Јеси ли читала ти Маркса?“ Дакле, ја тим филмом наслућујем сва та с...ња што ће да дођу...

⁷³ Милош Н. Ђурић (Славонски Бенковац 1892–Београд 1967) класични филолог, хелениста и преводилац, редовни члан Српске академије наука и уметности (САНУ).

⁷⁴ Александар Лека Ранковић (Дражевац код Обреновца 1909–Дубровник 1983), учесник грађанског рата, политичар, министар унутрашњих послова, организациони секретар ИК ЦК СКЈ, потпредседник Владе Југославије. Мисли се на Брионски пленум 1966, на коме је Ранковић разрешен свих дужности.

⁷⁵ Беким Фехмиу (Сарајево 1936–Београд 2010), филмски и позоришни глумац, изградио је и међународну каријеру.

⁷⁶ Милена Дравић (Београд 1940), филмска, позоришна и телевизијска глумица.

⁷⁷ Љубинка Бобић (Крушевац 1897–Београд 1978), позоришна и филмска глумица.

⁷⁸ Радомир Раде Марковић (Београд 1921–Забок 2010), позоришни и филмски глумац.

– Видео сам у лексикону *Ко је ко у Југославији* да сте једно време били у Идеолошкој комисији ЦК Србије?

– Кад нисам био члан Партије?

– Да. Како је то било могуће?

– Објављено у новинама! А ја нисам смео да кажем да нисам члан Партије. Јер, ја сам 1956. био искључен. Имам документ о томе. Сазнао сам после шта је било. Пошто сам био велики пријатељ с Оскаром Давичом⁷⁹, Оскар каже: „Па ја сам те предложио.“ А ја кажем: „Па, Оскар, јел’ ти знаш да сам ја искључен из Партије?“ А он: „Ма боли те к...ц.“ Јер Оскар је био такав тип. Ето, то је то...

– Александар Вучо је био утицајан на филму?

– Он је зависио од ових горе. Слушао је шта му каже Бора Дреновац. Био је господин, фини... Нигде се није мешао, никад у некој цензури.⁸⁰ Сјајан човек. И љубазан према свима, што је било врло ретко у оно доба.

– А његов пријатељ Марко Ристић?

– Марко Ристић, који је био чувен по оном његовом о Стаљину, у *Политици* што је писао, итд. А Иво Андрић⁸¹ је био као ту у Балканској улици, није се мешао. Ма какви! Били су за време рата у Врњачкој Бањи, сви на „годишњем одмору“ тамо.⁸² Врњачка Бања, која је била центар шпијунског легла за Балкан, одакле су се спремали људи који ће касније бомбардовати Тита.⁸³

– Шта мислите о Воји Нановићу?⁸⁴

– Он ме примио у *Филмске новости*, био је мој шеф. Доживео је страшну трагедију. Он је један од јунака ослободилачког рата у Београду. Био је ухапшен, па побегао... Када је почео да ради на филму, онај чувени министар спољних послова Марко Никезић⁸⁵ правио је неку изложбу о ослобођењу Београда, где Воја уопште није поменут... Он је био сав очајан, отишао у Америку нешто да покуша и вратио се веома болестан...

⁷⁹ Оскар Давичо (Шабач 1909–Београд 1989), књижевник, потекао из круга надреалиста.

⁸⁰ Александар Вучо (Београд 1987–1985), књижевник, потекао из круга надреалиста. Вучо је био председник Комитета за кинематографију Владе Југославије и члан Савезне комисије за преглед филмова (тј. цензуре) од фебруара 1946. године. Ђорђевић вероватно сматра да Вучо није био међу оним најригиднијим и идеолошки затуцаним цензорима.

⁸¹ Иво Андрић (Долац код Травника 1892–Београд 1975), књижевник и дипломата, члан САНУ. Добио је 1961. године Нобелову награду за књижевност за роман *На Дрини ћуприја* (1945).

⁸² Таст Марка Ристића Драгутин Живадиновић био је угледни лекар и власник санаторијума у Врњачкој Бањи.

⁸³ Мисли се на операцију *Коњићев скок* – ваздушни десант на Дрвар. То је био немачки покушај хватања Тита и савезничких војних мисија крајем маја 1944. године.

⁸⁴ Војислав Воја Нановић (Скопље 1922–Београд 1983), партизан, филмски редитељ и сценариста.

⁸⁵ Марко Никезић (Београд 1921–1991), партизан, политичар, министар иностраних послова Југославије (1965–1968). Та изложба је вероватно била раније, јер се Никезић као министар тиме не би бавио.

– **А Никола Поповић?**⁸⁶

– Причало се да је Никола Поповић био комесар у позоришту, да је делио цедуљице глумцима – који могу, који не могу да играју. Чак говоре да је он одлучивао дал’ да се стреља ил’ не стреља. То се причало. Мирко Милисављевић⁸⁷ ми је причао, велики број ових буца: Слободан Пенезић, Коча Поповић и сви волели су да обилазе затворе, јер су се ту налазили људи које су познавали, или њихови професори. Замислите то... Глумац Мирко Милисављевић, који је био мало сумњив (оно: мушко-женско), када га је Никола Поповић обишао у затвору, мени је причао: „Иде и гледа ко је ту...“ И онда, кад су Мирка питали од кад је у затвору, он је рекао: „Откако је дошла слобода!“ [смеје се]. Па то је само пешкир⁸⁸ могао да каже! Савршено! [смеје се].

– **Авала филм и Ратко Дражевић?**⁸⁹

– Ратко је био једна будала (нема то везе да ли је из полиције, или није), човек кога је та победа научила да пије, да јури женске, да живи... Он је раније лиферовао то оружје из Америке и кад је дошао на филм, осетио је, као трговац, да треба правити копродукције. Сви мисле да су то биле велике копродукције, а да је *Авала* у то време страшно зарађивала. Ту су долазили разни филмови. Тај филм, где је он убацио Бебу Лончар⁹⁰, *Дуги бродови*⁹¹ имао је премијеру у Енглеској. И неко ко је знао енглески превео нам је шта је тамошњи критичар написао. Каже: „Синоћ је приказан америчко-југословенски филм *Дуги бродови*. Штета.“ И то нико не зна! Знате ли да сви ти филмови који су однети нису плаћени? Он је требало да буде ухапшен, ал’ пошто је био добар са Милком и Милошем Минићем⁹² – није. Он је завршио свој рад у *Авали* са једанаест милијарди дуга. Долазили су странци зато што су се овде „чешали“, и одлазили...

– **Шта је са нашим редитељима?**

– Па ништа, као што се појавио тај такозвани црни талас, тако је и нестао. Сад треба да букне један филм и да повуче друге. Нису паре у питању! Кад имаш нешто да кажеш – направићеш одмах. Како раде Румуни? Како раде Иранци? Добијају награде на свим фестивалима света. Тај Киаростами⁹³, имам његове

⁸⁶ Никола Поповић (Горњи Милановац 1907–Београд 1967), филмски и позоришни глумац и редитељ.

⁸⁷ Мирко Милисављевић (Пожаревац 1909–Београд 1988), позоришни и филмски глумац.

⁸⁸ Пешкир (сленг) – хомосексуалац.

⁸⁹ Ратко Дражевић (1918–1992), партизан, оперативац Управе државне безбедности (УДБ), директор *Авала филма*.

⁹⁰ Десанка Беба Лончар (Београд 1943), филмска глумица.

⁹¹ *The Long Ships* (1964), америчко-југословенски филм у режији Џека Кардифа (Jack Cardiff).

⁹² Милош Минић (Прељина код Чачка 1914– Београд 2003), партизан, политичар, министар спољних послова Југославије.

⁹³ Абас Киаростами (Abbas Kiarostami, Техеран 1940), филмски редитељ, сценариста и монтажер.

филмове. Дође ми да се убијем. И све је онако – ауторски. То је тај, што каже Џојс, ток свести. Идеш за свешћу својом, па ко се снађе – снађе!

– **Јесте ли знали Драгана Марковића⁹⁴, новинара?**

– Драган Марковић је мој друг. Он је био с нама у логору у Смедеревској Паланци, али врло кратко. То нико не зна, он није причао о томе. После, кад је постао главни уредник *НИН*-а, ми смо се стално састајали по неким кафанчи-нама, а ја никада нисам хтео да га питам како је изашао из логора. Деликатно је. Ја сам му причао моје приче из рата, а он ми каже, као главни уредник: „Дај ми то!“ Почетком седамдесетих годину дана сам објављивао *Приче из мале вароши* захваљујући Драгану. Дотад о рату и о тим зај...вањима мојим нико није писао. Рецимо, ја сам тада срео Данила Киша, који ми каже: „Па јел’ стварно тако било у рату?!“ Па каже да му је криво, јер није био и није то видео. Мени је Драган отворио врата штампе, *Дуга*, *Борба*, радио сам и за Славка Ђурувију⁹⁵, па за *Нашу борбу*. У *Политици* и сад понешто објавим. Са Драганом имам то дивно искуство, али то како је изашао из логора – остало ми је нејасно и немам кога да питам...

– **Јесте ли знали Милорада Павића⁹⁶?**

– Ја сам направио филм о њему. Направио сам 12 биографија, документарних филмова. С Павићем сам био лични пријатељ. По његовом тексту сам направио један сценарио, сигуран да ће проћи на комисији. И пошто сам хтео да све то буде отмено, да ми он не пострада, 5.000 марака сам му дао сигуран да ћу ја то да извадим. И наравно, одбију сценарио. Ето Павића!⁹⁷ Е сад, одакле 5.000 марака? Замислите: ми смо били у логору у Паланци, али нас нико није рачунао међу логораше. Међутим, удружење бораца је имало неколико тих загрижених комунаца и они су успели да нас педесетак представе тако. Немци вас у такве рачунају ако сте живели животом недостојним човека за време окупације. Они су то послали Немцима који то плаћају и ја добијем чек на 7.000 марака. Не могу да верујем! Правио сам документарни филм о Менцлу⁹⁸, онда о једном балетану,

⁹⁴ Драган Марковић (1927–1996), новинар листа *Комунист*, уредник дневника *Борба* и магазина *НИН*.

⁹⁵ Славко Ђурувија (Загреб 1949–Београд 1999), новинар и издавач, оснивач листова *Недељни телеграф*, *Дневни телеграф* и *Европљанин*.

⁹⁶ Милорад Павић (Београд 1929–Београд 2009), књижевник, историчар књижевности и преводилац, професор универзитета и члан САНУ.

⁹⁷ У једном интервјуу Ђорђевић је рекао да је тим новцем уградио пејсмејкер и оперисао катаракту, а да је са 3.000 марака платио право на коришћење прозе Зорана Живковића за свој филм *Два* (2007). Како то објаснити? Вероватно у интервјуу из 2006. Ђорђевић није желео да говори о плаћању свом пријатељу Павићу (1929–2009), а сада се можда сматра слободним да и о томе говори. Разлика у износу своте о којој је реч могла је бити покривена и из неког другог извора. Видети: Аранђеловић, Иван, „Бог неће да пије пиво“ (разговор са Пуришом Ђорђевићем), *Политика*, 20. 7. 2006. године. <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/t2667.sr.html> (28.10.2013.)

⁹⁸ Јиржи Менцл (Jiří Menzel, Prag 1938), филмски и позоришни редитељ, сценариста и глумцац.

ове године је био на ауторском фестивалу. А најинтересантнија је моја веза са највећим италијанским сценаристом Тонином Гвером, који је радио *Амаркорд*.⁹⁹ Правио сам филм о човеку који је написао тај роман. Иначе, он је школски друг Фелинијев, а за Антонионија је написао седам сценарија.¹⁰⁰

– **Када је реч о филмским утицајима на Вас, да ли је то италијански филм, француски, шта бисте Ви рекли?**

– Не! То је невероватно. Први утицај био је Воркапић. После тога нисам знао шта, како и где. Али појавило се неколико филмова с тим обичним причама из Грузије, на моје запрепашћење!¹⁰¹ То ме тако дотукло, те домаће теме. И онда се десило нешто – пошто нико није писао о љубави у рату, ја сам сео и написао сценарио за *Девојку*.¹⁰²

– **То је веома важна тема. Нема је ни у историографији, ни у књижевности...**

– Нема је нигде! Она се појавила 1955. године. Раде Марковић је читао моје сценарије, прочитао је и *Девојку*, па рекао: „Јао, хајде да направимо позоришну представу!“ Он је 1955. основао Драмску дружину „А“ – он, Оливера¹⁰³ и још неколико познатих глумаца. Дакле: прва приватна драмска дружина – 1955! Ја текст оставим и понудим га 1960. године *Авали*, оном истом савету. И они одбију. Нађем *Кино клуб*. Почнемо цабе да радимо, али у једној страховитој екипи: Милена Дравић, Љубиша Самарцић,¹⁰⁴ Раде Марковић... А Слободан Селенић, коме је било жао што су ме одбили (који је био фини дечко), дође и каже: „Дај да видим мало материјала.“ Ја му прикажем једну ролну, он каже: „Одлично!“ Направимо уговор са *Авалом* и *Девојка* направи цумбус.

– **Поменули сте Милену Дравић.**

– Милена је била, међу нама речено, моја прва жена. То не говоримо уопште ни она ни ја. Ако ме ко пита, кажем: „Ма јок, то измишљају новинари!“ И то нико не зна. Ми смо били у браку годину дана, у разводу смо снимали *Девојку*, *Јутро*, *Бицикliste*, *Крос контри*. Милена је сувише озбиљна, она све зна. Кад уђе у кадар, њој ништа није страно: да уђе у благо, у експлозије неке, ма ништа... И уопште, као човек је сјајна.

⁹⁹ Тонино Гвера (Tonino Guegta, Сантарканђело ди Ромања 1920–2012), песник, писац и сценариста. *Амаркорд* (1973) – чувени филм Федерика Фелинија.

¹⁰⁰ Федерико Фелини (Fedegico Fellini, Римини 1920–Рим 1993), филмски редитељ и сценариста; Микеланђело Антониони (Michelangelo Antonioni, Ферара 1912–Рим 2007), филмски редитељ и сценариста.

¹⁰¹ Мисли се на грузијске филмове из совјетског времена, пре свега на филмове Сергеја Парацанова: *Сенке заборављених предака* (1964); *Боја нара* (1969); *Легенда о Сурамској тврђави* (1985), итд.

¹⁰² *Девојка* (1965), дугометражни играни филм П. Ђорђевића.

¹⁰³ Оливера Марковић (Београд 1925–2011), филмска, позоришна и телевизијска глумица.

¹⁰⁴ Љубиша Смоки Самарцић (Скопље, 1936), филмски глумац и режисер.

– Поменули сте за наш филм једну врло значајну личност: **Беким Фехмиу**.

– Беким је први пут играо код мене у *Девојци*. То нико не помиње. Ја сам га раније знао и он ми се веома допао. Видео сам једно сјајно лице. Био је скроман и никога није фермао. Приватно је био фин и љубазан. Ту је малу улогу имао, али је одиграо без грешке. А у *Павлу Павловићу* је стварно сјајан... Ја сам нешто урадио што други не би: ни њега ни Беголија¹⁰⁵ (који ипак имају мало акценат), нисам хтео да надсинхронизујем. Хтео сам да им дам поверење, па акценат, ако има – нек’ има... То је врло важно за глумце. И Беголи је играо први пут код мене.

– **Јесте ли читали аутобиографију Бекима Фехмиуа? Мене је фасцинирало како тај човек, који је релативно касно научио српски, перфектно пише.**

– Не, најлепше је ово што се убио. То је... Алал му вера! То је, за мене, филозоф... Француски! Највећи проблем је самоубиство.¹⁰⁶

– **Ту је поступио онако како би Одисеј поступио. Дошао је до границе понижења, закључио да не жели више то да трпи...**

– Јесте, тачно тако. То је разлог. Тачно сте рекли. То је права ствар.

– **Да ли сте знали Бранка В. Радичевића?**¹⁰⁷

– Како да не! Мој Чачанин... Јако смо се дружили. Он је већ ко клинац пушио, први. Иако је био четврти разред гимназије.¹⁰⁸ Дружили смо се и у Чачку и у Београду. Био је с нама у логору у Паланци. Али је био стално болешљив, тако да је лако пуштен. Тамо смо имали кревете на спрат, а Бранко је написао песму о томе, има стих: „А друг се пењао, ко кокош, на спрат...“ И тада га Добрица Ћосић нападне у *Борби* због тога! И Бранко онда побегне у Сарајево, где је нашао дивну жену, оженио се, имао је децу и све то...

– **Он је написао сценарио за филм *Узрок смрти не помињати* Јована Живановића.**¹⁰⁹

– Јесте. Одличан. То је његов најбољи филм. Међутим, о рату у Крагујевцу је најбољи филм написао Тори Јанковић – *Крвава бајка*.¹¹⁰ Он има тамо сцену

¹⁰⁵ Фарук Беголи (Faruk Begolli, Пећ 1944–Приштина 2007), филмски и позоришни глумац.

¹⁰⁶ Ђорђевић алудира на Камиеву мисао: „Постоји само један доиста озбиљан филозофски проблем – самоубиство. Судити о томе да ли има или нема смисла живјети значи одговорити на основно питање филозофије.“ Kami, Alber, *Mit o sizifu*, Sarajevo 1989, стр. 15.

¹⁰⁷ Бранко В. Радичевић (Чачак 1925–Београд 2001), књижевник и новинар.

¹⁰⁸ То је тада био узраст од око 14 година.

¹⁰⁹ Јован Јоца Живановић (Земун 1924–Београд 2002), филмски редитељ и сценариста. Видети више: Милорадовић, Горан, „Глас ’ликвидиране генерације’: Ауторизовани интервју са филмским редитељем Јованом Јоцом Живановићем“, *Годишњак за друштвену историју*, год. XVII, бр. 2, 2010 (2011), стр. 73–113. http://www.udi.rs/articles/g_miloradovic_2_2010.pdf

¹¹⁰ Бранимир Тори Јанковић (Крагујевац 1934–Београд 1978), филмски глумац, редитељ и сценариста. *Крвава бајка* (1969) његов је дугометражни играни филм.

убијања и скупљања талаца – савршену... Њему је снимао онај чувени Пољак Жиржи Војћик.¹¹¹

– **Јесте ли гледали филм Јоце Живановића *Како су се волели Ромео и Јулија*?**

– Јесам. Али гледајући сад поново Јоцине филмове, примећујем да се десило нешто занимљиво. Мање-више оно *Како су се волели...*, али онај филм *И бог створи кафанску певачицу*, то данас кад гледате, то је одједанпут добило страховити значај.¹¹² Кад већ питате о „црном филму“, гледајте данас *Камионџије*.¹¹³ Кад сам сад то гледао на телевизији, запрепастио сам се. Чкаља и Паја, шта они раде, те њихове приче, тај камион, те њихове жене – то је „црни филм“...¹¹⁴ То треба испитати, као и Јоцин филм *Кафанска певачица*, који је иначе прошао доста лоше. Био сам запрепашћен! Јер одједанпут видите шта један стари филм који смо ми у оно време, као аутори филма, презирали, може да донесе. Јоца је, иначе, био јако фин и несрећан, почео је много да пије, повукао се на Златибор...

– **Каква је веза Бранка В. Радичевића са Сабором у Гучи?**

– То је била његова идеја, он је то први открио. Живео је дуго у околини Гуче, у једној малој кући. Најпре је открио тај језик тамо и те старе споменике, крајпуташе, где свашта пише. Ја сам правио филм *Трубе Драгачева*.¹¹⁵ То је тако невино изгледало у односу на ово данас. Он је био са мном кад сам снимао, не знам да ли му је тада дошла идеја. За разлику од мене, који сам био под утицајем цеза, он је тај сељачки начин свирања трубе умео да оцени. Тачно је знао да је то изворно! Наравно, то се сад претворило у глупост...

– **Велику улогу у вашим филмовима има музика.**

– Не да има, него... Једна жена, која се бави музиком, она је то открила и правиће књигу о музици коју сам употребљавао. Ја сам то осетио и Воркапић ми је скренуо пажњу на то у *Опитинском детету*, јер сам употребио коло, у коме сељак пева: „Ја сам ја, Јеремија...“ Употребио сам то аутентично, после је био Тозовац... Те године ту песму нико није приметио, а када је Тозовац лансирао, била је забрањена.¹¹⁶

¹¹¹ Филмски сниматељ Жиржи Војћик (Jerzy Wójcik, Нови Сач, Пољска, 1930).

¹¹² У питању су дугометражни играни филмови Јована Живановића *Како су се волели Ромео и Јулија* (1966) и *И бог створи кафанску певачицу* (1972).

¹¹³ Реч је о телевизијској серији *Камионџије* (1973) и дугометражном играном филму *Паја и Јаре* (1973) редитеља Мила Ђукановића.

¹¹⁴ Главне улоге у ТВ серији и филму играли су Миодраг Петровић Чкаља (Крушевац 1924–Београд 2003) и Павле Вуисић (Београд 1926–1988). То су можда били каснији рефлексии „црног таласа“ у југословенској кинематографији, за који се сматра да је трајао од 1965. до 1970. године. Видети: Petrović, Aleksandar, *Novi film (1965–1970): „crni film“*, Београд 1988.

¹¹⁵ Документарни филм *Трубе Драгачева* (1961), сценарио и режија П. Ђорђевић.

¹¹⁶ Предраг Живковић Тозовац (Краљево 1936), певач и композитор народне музике. Он је 1972. године снимио песму *Јеремија*, коју је тада забранила власт, због чега се он склонио у

– **Као националистичка...**

– Да. Ворки ми је на то скренуо пажњу, и ја сам после прихватио музику, али не као пратњу, него као режију... На пример, ако гледате *Девојку*, чућете с-тоl Дворжака¹¹⁷, тиме сам решио целу ствар. Ако гледате *Јутро*, то сам решио румунском музиком – питање смрти ја дајем са лудачким колом – нешто што је потпуно десето. Ако гледате *Сан*, онај први део, провинција, када воз полази, ту иде једно наше сељачко коло, које нико никад не би употребио. Ако гледате *Сан*, све људе који умиру пратим том драгачевском песмом. Ја лик у филму још не убијем, он иде, а песма га прати: „Погледај ме мала моја...“ Кад је то било у Пули, то је било врло интересантно, тамо је било око 10.000 људи. Кад је био следећи кадар, то је баш био Беголи који нестаје, и иде песма: „Погледај ме мала моја...“, публика је викала: „Оде и овај!“ Том песмом сам све такве ствари решио. Онда сам многе ствари решио у *Крос контрију*. Рецимо, Милена трчи један цео километар и прати је музика, а да је трчање требало да траје и два километра, све би то могло да се издржи с том музиком. Значи: музика ми је била елемент режије! Не музика као пратња...

иностранство. Две године касније вратио се у Југославију, али му је одузет пасош. Ипак је задржао популарност и наставио да наступа.

¹¹⁷ Антоњин Дворжак (Antonín Leopold Dvořák, Нелахозевес, 1841– Праг, 1904), чешки композитор и диригент.